

ԳՐԱԿԱՆ

ՀՕՏ ԵԽՈՒԽԻ ԽՆԴԻՇԽԵՐ

ԲՈՑ ՆԱՄԱԿ

Առ Նորոյ Բիշովյաց:

առեհութիւն ունեցաց
այսօք աչքի ան-
ցընելու Զեր հին
մէկ օստամափ-
րութիւնը, — և
բառաբնու-
թիւնը, որուն մէջ
Զեր հմատ մատենու-
դէտի բային կանցու-
նէք մեր նախնաց մա-
տենագրութիւններուն

ամէն մէկ բառն ու տառը, միշտեւ իսկ կետերը
շարակարգութեան՝ տարով “ուղղաթիւնը ըն-
թերցուածոց մատենագրութեանց նախնաց եւ
նշանակութեան բառոց ինչ։”

Անհմատ ընդորինակիւններու երեսն Հայ
Գրչակիր մատենագրութիւններն մեր բառաբնու-
ներուն ժառանգ մնացած բառական թաւով ան-
մաս եւ անորոշ բառեր մատանշելի յետոյ՝ շատ
մը բառերու գոյութեան իրաւունքն իսկ կը ժխտէք
հսմանական փառակրով։

Միւս կողմէ Եղիշ սափական առանձին տե-
սութեաց եզ գետերան մէջ, դրիթէ միշտ
համեստուն վերպապահ կը մնաք՝ զգուշա-
նալով կտրուկ վնասներ արձակել, հակա-
ռակ Զեր անժխտելի քարական հնիլիսակութիւն
մըլլարն։

Զեր այդ լուրջ առավամսաբարեկանին մէջ բառ
նից ափափառ յայտնաւուին պէտք “արքան եր որ
ունենայինք մեր նախնաց դրախն գոյաբներուն
բազուատարար սրբազուած, ուղղուած “ընտիր
տպագրութիւն մը, հմտացից ծանօթաթեամբը
ու լուսարանութեամբը ճոխացեալ, Ապատային
համար այդ հարցուն եւ առանձամի յախանութեա-
թեանց նախանձանդիւն ուղուով բարեկանցիւն
ըլլարով՝ առ այժմ իմ համեստ դրախութիւններ
ըն փնջիկ մը ներկայ բաց նախնակը Զերի կը մա-
տոցանեմ խնարհաբար, ինքենիով մինունյուն ա-
տեն ներկանանութիւններ, այս միջնցն ընտրեաւ
համար, քանի ու Զեր բնակաթեան տեղն ու հաս-
ցէն ինձ անծանութիւն։

Զեր բառացնութեան էջերուն մէջ կառառ-
ած հանդալի եւ բահագրական (գէթ ինձ
համար) ընթերցուամբ ընթացքն՝ իմ գրական

սահմանին մէջ կարծած քանի մը կէտերու լրաս-
րանութեան նկատմամբ ահաւասի իմ հօթա-
գրութեարու Զանոնց Զեր բարեցակամ քննու-
թեանը զեկնուլ՝ կը յուսած համեստ սատար
մէկած ըլլալ տասնենակ մը բառերու ուղղութեան
Զեր նախանձախնդիր գործին, կամ ուրիշ հե-
տաքրքիր ներջան բանակրներու, ուր մատենա-
խուզութեանց կամ բառապէնութեանց։

Ա.

Նշանագրերու նմանաձեւութեանէն առաջ
եկած վրակիւներու կարդին, Ա. էջին մէջ կը
դրէք. — “Ակէի՞ւ, ուղղելի Ռ-հէլի՞ւ, բայ սորին
հայերէկէ՞” որի կշանառու յւառութիւն. ունի կամ
Ռ-մու (պարսկէրէն իր-ին) բառէն, ու յոյզ:
Մատենագրակամ շարք ող վկայութիւններ մէջ
բերելէ եւ Զեր բառն տպացուցէլ վերջն առա-
կաւին մեռնագահօրէն կը եք. — “բայ իս ուղղելի
է ամէն. Արդ, կարծեմ թէ վճնապէս միշտ վի-
տ ըլլա Զեր վերապահ ուղղումք, զի Զեր թառա-
շանանց վկայական փառակրուն վայ համ մ’ալ
Ռուսահայ ծանօթ մէկ գաւառէն, բանաբերի
բարբառն, որ ունի օնչ բառ, մը, ունասինին, յոյզ
նշանակութեամբ։

Բ.

Խ 17-18. Լիբէն բառին սոոյզը լ’Էնին-
ունի ըլլա Լիբէնուն “ի յունէն” Lebeton. Մեր
դառանին մէջ լած էմ լիբէն բառը, ողջ
հացուան անիւն լիբէնուն համար, ինչպէս որ
դուք ու պէշտէրէլ բառարանէն վկայութիւն բերե-
լով կը եք. — “այսինքն” պատմէննան առանց
թեշանեաց ու եւն, Փոթամ աւելիցնել որ լի-
բէնուն բարը, հու քիչ գործածական, եւ գուրա
ձած եմ իմ կազմնան “Գաւառական բառարանն, էս
(պակառած Յ. Իգրերեանց մրցանակով), դիտցած
ըլլալով այդ բառն օտար կազմութիւնն ու վեր-
ջանաւութիւնը. Զի լիբէ-ուն բառն անշալշա, մեր
գաւառի բարբառն մէջ մուռց նենեցած է Պոլիս
պանդիստէլ գարձուներու միջոցաւ, որնց բնական
եր այդ տեսակ շատ բառերու փիտառութիւնը
Պոլիսեանիկ Յոյզ դրացիներէ։

Գ.

Խ 19. Զամոստ բառին համար կ’ըսէց: —
“ուղղելի” Ք-որու-: Այս պահառ ձեռքին տակ
շանենալով ակնարկուած դիրքը (Ար. Լասավուն)՝
շնչ կրաք որոշապէս գիտնալ թէ բառն իման
ունչ, որին զի գիտրութիւն մ’ընել կարենամ. Դ
Միան զի գիտրութիւն այսպահ հակ կը տեսնեմ
ըսկուն որ գաւառապարբասի մէջ Զամոստ (մոլով)՝
կը նշանակէ Երշուուրէն կը եղ, արք թէլէմ, լատ.՝ gemellus) գուցէ արք վէմ քաման
վայ ապառած, հայացուած, կամ գրանադին
յուսունէն այսինքնաւած, նայեն կ ոյցն թէ՝
“առցին զանուն կանաց եղայր կամարտ
եղեալ նուցին մէջ երէսուսեն իմաստ ունի իսու-
սուս բառը, թէ չէ պէտք ենք ուղղել նուուն, Զեր
կարծիքն համաձայն».

1

Եղ 20, յ եւ զ տառերուն շփոթութեան
օրինակ մը մէջոնք գնելով կը յաւելուք ըսել, —
Երբունի թէ ընտրելածոյն ձեռապիք մը պարզէր
որից քանի մի յայուղապէս աղաւագիլ ընթեր-
պառանձնի, որ յայ հետաքրքրական հաստիւածո
կը մժացնեն: Փախնակ ձեռապիք ոհա Զեղի
բերանացի, ակնառուես պարզաբանութիւն մը. —

1. Այս-առաջ արմենիկու կոչուածը՝ ժայ-
ռերու արձնանձնելու այս շարոցն է որ Արմենի-
ք-ը (Ակեղեղ քար) կ'ըստին մնէր աւղացիքն, և
կ'ինայ յիշած վառ Տօսու գուասին արեւելու-
հրեսիք՝ Սյոյ ետառներուն աջ կոզմէ եւ կը թուի
շարունակոթիւնն ըլլաւ Վահայ բերդամային:

“... Հ. Խ. այս տերեւությանց որդիք՝ Դ. բարձրաց, է
թերու կիւղայ գենէն, պարբերութիւնն ալ թե՛ն
հեռաւարևներոց համար մոթ եւ անիմասա (ինչ-
պէս ու որդիքն [արկածա արկածն] դուշին զեմ՝
ասարակութեան նշան գը գննենի կը ցուցենէ)՝
բայց յայէ պայծառ է մեջ մերաւարևներուն, միջ-
նակներուն համար, ահս թէ ինչպէս.

— Ակըռփու Քարք կամ քարտայուր, որ
իր ծշմբառագետ ույնանիւն կազմութեամբ քարտ-
կարկանեւններ շարուց մ'է — (արձանաշար քարտ-
կարկան) — կը նայ հիւսիսին, իր սուպերուն առկ
փառուղ ընդունի բայց մը վասյ, որուն արեւե-
լինն ասհմանը կը գծէ Շահպաղի որթաշասո գիւղը,
իսկ Հիւսիսային ասհմանին վասյ կ'արձանանայ
քարմաքարդիք Լեզր գիւղը: Այս ընդունի բայց
որ Ակըռփու քարին անունովը կը յարջըրի Ա-
լես-է- բայց, կամ իր առաջին հօնուն համար
Ա-լես-է- եղած է հաւանաբար ի հնումն եւս հա-
սարակային ձիաբահկառան, ինչպէս ներքոյսն մէջ
է արդէն: Անուն տարիք առթերեանուն մղթակցու-
թեանց մէջ կը կարգ քայլութ թէ՛ տարուան որոշ
մէկ օրը, — Կանաչ կիրակին —, պատունական
համեսով աւելի կ'ունենայ, այդ միեւնոյն դաշտին
մէջ, մրցանակառած ճիւբարք, կամ աւելի բնիկ ու
միշտ բառով՝ Կ'ունութ: Ահա ի այս գոտինին հա-
մար աւ է մատենագրին Երիշվար արինն
դաշտ յորջօրիւմը, որ կը թուիր ըլլալ ջանկան
անոներ այժմոն Ավղանանց կամ Ակըռփուն գաշտին:
Իր գլխաւոր եւ ուղղագրութիւնն արգեն յայ-
տարք նշան մ'է եղած Զեզ համար՝ անոր յառուն
անուն մ'ըլլայան:

Հիմն կարծեմ պէտք եղածին չափ պարզուեցաւ այդ մութ կարծուած հասուածը, — “Եղիշ վարաց արկման գաշտ ա կիսարկութիւնն” Յա-նուշ՝ բայ բաել է: Մնացած պարբերութիւնը որ առասպեկտանեալ Ա. Գեղեցիկն Ազգը գեղին հետ նանցած անդրու կը ճշգե՛ քը բարի շփմածեանը կասկածի տեղի քը ժմուզը՝ վերինն կը հետեւի բնականօրէն, եւ անունքը կու այս 2եր ուուր դիտողական գիւտան:

Այս առթիւ անցուլող իրաւունք պիտի տաք
իսկ, եր ըստմ թէ մեր նախնաց մատենագրու-
թիւններուն մութ եւ անհամինալի կէտերը, մա-
սաւանդ նկարագրական - տեղադրական անհարկու-

b

ჩ 66, ჩამის կեսարაցებի Ա Ե ց յ օ բ ա յ է ն
(թ. Էջ 196) օքինակ մը կը լի չէք, — “Մինչքեռ
գ ծ ք ժ ո ղ պ է ք ն , եւ ի լ յ ա բ է . — “Ա ն չ ո չ ա
ա յ ս ժ ա ն ա կ ն կ ը ծ ա փ ի Ս տ ե վ ա ն ն ո ւ Ա լ ո վ լ ի կ ա յ
Պ ա տ ա մ ն ի թ ե ա ն ի ց լ ց ն ա ր ա ն , — “Յ օ զ լ ո ւ ե ւ . եւ . ց լ ց ն
պ ա տ ե ա լ զ ն ո վ ա . հ ր ո վ տ ա շ լ ո ր ե ց ն , Ա ն տ ո ւ ն ե ա ն ց
օ ք ի ն ա կ ի ն ի տ ո ւ ի բ ա ռ ի ն տ ե լ գ ո ր ծ ա ռ ո ւ ա ծ ա յ ս
ծ ա յ ս բ ա ռ չ լ ր յ ա յ հ ա ս ի ն ա լ թ է ի ն չ ո ւ դ ա ս ո ւ ա ծ է
խ ո թ ո ւ թ ի ն ն ե ա ն ո ւ կ ա պ ի ն ի դ ժ ո ւ ա ր է ի ն ճ հ ա ւ ա
ա լ ա լ թ է ի ս ե ն ա ն ա ն ո ւ թ ը լ լ ա ն ժ ա մ ա ն ժ ա մ ա ն
ա ս ո ւ ե ր ը , մ ի ն չ Ա լ ձ ե ա ն բ ա տ ա ր ա ն ի ն մ ջ ի ն ե ր
ի ո ւ ը ն ա լ : Ա ս կ է զ ա ս գ ա տ ա ռ ա ր ա ր ա ս ո վ ո վ ա լ ,
ծ ա յ ս կ ը ն շ ա ս ա կ է խ ո ւ , չ է օ ր չ է օ փ , ժ ա վ ա լ ծ ա ն ո մ է
է մ ր ա յ ա ծ ա հ ա ն ա ր ա ր (ժ է ա լ ժ ա ն ո ր , է ր ա ն - ժ է ա լ
ի ո ւ ը) և մ ե ր ի մ ա կ ա յ ա ր ա ր (ժ ա մ է ր ը ժ է ա լ մ ա ս
ց ե ր է ւ ն) , ի ս կ դ ո յ ա կ ա ն ո ւ կ ը ն ի ո ւ ի պ ա յ է ս ՝
ծ ծ ո ւ ա լ (1 . շ ո ր չ է օ փ , 2 . հ ա ս ա ն շ տ կ ա մ , թ ա փ
թ ա մ ա ս (թ ե լ ո ւ գ ե ր ա ն) .

1

Եջ 94. Զերմանց Միհթարութենէն մէջ բերած շատ անողող կէտերէն հայ մ'աչքիս հանդիպեաւ որ է Քառ-էլ բարո, ինչ բայց ուշ պէս որ արուած բացարարութիւններն կ'երեւի խապա անձանօթ, ալեացանարել է մասցեր Միհթար հերացիին ոյդ բուժակն հատուածը: Քառ-էլ կ'ըսէք, Աստրին հայերէնի մէջ ստեղ որ բուժածուած բար մ'է, որ մերթ կը նշանակէ ներեւու, մերթ մայն նէն, Կարծեմ թէ բորորիս անհին է Քառ-էլ (կազակ Բաւել) բարի արուած ոյդ ներեւու կամ մայն նէն նշանակութիւնը, Քառ-էլ (զըր կը հնչեն քեաւել Ք-ն թըք. Իւֆի վ ձայնը եւ առն՝ բար — թըք. չ այն տարին — Հնչուամըմի) մեր գաւառի մէջ բաշանաօթ, յիշ շատ գործ ածանկն բայ մ'է, որ կը նշանակէ զբուռու հեղան-ներեւու, կամ բարախոյն լըրառուած են Տրուբին դէմ ուղարկած Ալինը, այցեւ, Խորանել, (Հովով) ու Ելեն Շոր և բերեաւ: Առօր դպականաձեռն ալ է Քառ՝ (զօրառու այրի հիւթուով մը խերանում) (մէթիս): Ինչպէս Բառաւ Քառ ունեւ եւս, Առօր Եմք մէջ բերած պարաբերութիւնը (Եջ 94): — “Ապա աստ չէ պարս շատպել, եւ

$$1^{k_1} \cdot k_1^{k_2} \cdot k_2^{k_3} \cdots k_{n-1}^{k_n} \cdot k_n^{k_1} = 1^{k_n} \cdot k_1^{k_2} \cdots k_{n-1}^{k_n} \cdot k_n^{k_1}$$

b.

6

- № 98-99, թռահամբ 112-ի մէջ Կ-ու պէտք բառերը թէեւ միցնելով կ'սպէք. կարդաւ կ-լուժուու և կ' կուժուցից ՁԵՐ վերապահ կար- ձիքը ուշ. calfeutre, օգաւու պ-ը. ի-լուզ(թ.) կուշակիւլու և սոյոզն ըլլարու ու գոյցի ի- ներդ կասկած չունիք՝ բայց գարձեալ ի-շենու- ինի ուղիւ և, վերապահ խօսքերով միցն կը վեր- ջանէք ՁԵՐ գումարու ի-նչն սոյց բարեւ համար և նու մեր եղամփոխ ծովակին մից կ նաև ամուս ար- հետառարկեալ, շատ վայու ի վեր, և նին որդէն լուժու, ի-շունինել՝ բառերը որոնց նշանակու- թիւնն է ի-նառա-ու (քթանի անհարուց) իշխու է գոյց- ին պատուանիւնը մանաւարասաւ, և նորու պայմանը առաջ ուղարկիւց քայլուանից իշխու ևս նոյ յի-նի- նինի, բայց համարակա նըմենի 112 թռահամբին

1 θρδωτορ μισσακηρρι կարդալու է բաց բերության առաջանահանքեամբ, թուք, ան պրին պես:

Այլ շեր յիշած հատուածին բուն բառն է խըլք-
դել (calafater), որուն կարծեմ այլիւս կաևած չկայ:

6

Նոյն (99) էջ 114 (3) թուակարգին ձեր ուղղված կարծեած բայլը, — Բանեցնել, — և երեցքը որ Բանեցնել Հոգածմբ ընդունիլ: Ձի, խնդրոյ տարակայոց հաստատեած նորմին Ստորին Կայսերէնին պատկանուիլ, ներիլ ի ինչ դիմուորթիւնը հիմնելու գալառարարական վայր՝ յայտնել որ Բանեցնել բայլը այս թեթեւ ծածկեալ (զոտունկի), որ արեգական մերժութիւնն իշանէ ի տական եւ բանեցնելու գիւղն, խօսքին մէջ կը հանանակէ առաջ ու ուղարկել, ու ուրի մէջ նեցնել եւ չէ Թէ բանեցնելու որ հրշու է առաջն Աեր ի մէջ բերած կերպոր օրինակին մէջ: — «Ասեած զուտ ի տակաւոց համեմերձ հինայովն՝ եւ տանին ի մաշարայ մի, կուռ հետ բերեաց անկէն, եւ անզ բանեցնել եւ տակեցնեն: Այս տեղ բանեցնել՝ հաստատել, կանկէնցնել անկեր իմաստութիւն ի գործածաւութիւն դրամեալ մողով գործական բարբառութիւն համաձայն իսկ վեճար օրինակին մէջ բանեցնել բայլ միշտ է, ըստի, եւ մեր բարբառին մէջ շատ ալ գործածական՝ իր քայլած զօր իմաստութիւն: Ինչպէս, — ծատօն որ տեղը սիրեց աղէկ ի բան (Կանի, կ'ուսանայ): — արեւերեալ կողով անկէ որ բանեցնել:՝ տակէ չես փոփոքը անոց համար ին բանեցնեն եւն:

1

Նոյն 99րդ էլեմ.թիւ 116 (5) մաս առջ խո-
ները կամ մարտ առ է ինձեր անորոշ բառերը միացա-
նելով կառաջարկեց կազմել նորոգին կամ նորո-
պին նոր բառը, «տառակ մը աման»: որց ծառութեա-
նինք ամասութեան ըստ բառերի: Այս Հեք առաջարկեց
ինձիք անհիմ կ'սերեք եւ, չժմ դիմոր ընդունիք
նորոգին եղջերապես բառը: Բայսի կրոյ ըլլալ
«Տառ ուղին» կ'ուղի եր այդինքն մասութեան ու սիհան:

բարքի արքի ամասութեան ինային դաշտ կիրա առանքին
կամ այր Գիլը և առանքից ինչ հեղինակի բարքը
ուղիք, մասն ազ-ի ամաններուն ին կ'ըստին: թիշ-
պէս մեր գաւառի մէջ Ավանք անօն կու առա սես
զանիք ուղինուին յատուի ման (բարպէս, պղուած-
աղիք ամասութեան, որոնք իրենց բրուտուանին հօդ-
կազմութիւնուց ինային են: (Տառեւի կ'ուղարկ-
արկ բառարանին Ազնին-ի բառին գէտ՝ ձեռապիք-
պատկերը):

Ըստ՝ «Պայցը հրա ասեն իս պարու ու ու այլու մանք աղի յատառ ամանեան կամ աղի աղի» արք, Հայոքին իս կ'ըստի նաև պարուին, որուն ձեւէն առանած ըլլայ, թերեւս, մանք աղի ամանեարուն ձեւն ու առանք:

Հ ԲՈՒՇ գ-ուին. արդասանութեամբ՝ բակառցիւն է
բայց:

ԺԲ.

101րդ էջ, 120. (9) Թուտիարգով յիշուած ձեմ բոլը ճշորւ Զեր ուղղած ձեռք ճեղութեան կարծեմ. զի խօսքը սոքին կոմերն իրարա քանութ, շորենու զայ է, և մեր քաւարին բարպատի աշ այս մերենոյն քայլակերպէ կ'օրսկուի թափ-ու շորենու բառերով, այսինքն քաշած ասեն ուղերւուն կամեր (Յան) իրարու զարին. Նոյն հասուածին մեջ Զեր բերած երեք վիայութիւններն ալ սույց եւ բացացայտ են այս մասին:

ԺԲ.

Զեր բառաբնութեան Բ. Մասին մէջ նկատողիթեան առնուած “քանի մի հայերէն բառերուն նշանակութեան ուղղութիւնն-ի կարգին, էջ 104—105, բնամով կը քննարկէք ծանօթ հնդ Հայերէն բառաբնութեան բառատրութիւնները՝ Արցինուի բառաբնութեան մասին:

Իմ գիտածած այս է որ, մեր Վանքուակին ծանօթ է Անդրդի-ի, կամ Անդրդի-ի ու-ի, կամ Անդրդի-ի յորը ընթառած ըստ մի, զոր իր աւել կը բործածն Հասուննալուն վերջ, և է Valeriana officinalis, Բժշկական կառաւախու կամ Աղաղրուկ (Բուրժիւ Մէկէմիշիթեան էջ 156):

Կայ նաև Խորբենի կամ Խորբենի կոչուած. Մալ, որ Սեր կամ Սղուաշ Բանդ (Hyoscyamus niger) անանուն յորը ընթառած (Բան). Մէկն էջ 186) թունաւոր ու բորչածոս մնարայն է, և պարտիզներուն մէջ անկանուն սաստիք գէմ են մեր մամերը նկատենով զայն իրը ձամոնզարե (ուղուրուզ), Այս ժանու բայսին ոչ մէկ կողմէն է համեմի, բայց մայս իր դժոխադայու, վարդակամբրը երաբոր ծաղինները, և առմենէն յետը կամած շարուց մատնացմածն Համ իրաւան ունիք մերժելով բոլոր բառաբնութեան Արցինու բառն իր ու-ի, ունիւր կամ նէր ընդունիւր, բայց կարեւ Զեր բացատրել աւզան վնախուն բառը, Hibiscum, Guitmase հոմանինները նոյնան հետին Աղաղրուկ բոյս դրաբիկէն: Խոմ մլրիմ ցուցած զայ բառերն մին ընդունելու է իրը հարազատ, և հնմանին Արցինուին ։ Եւ կամ վնասեւ առբեր գաւառարդարութեան անսններուն մեջ:

ԺԳ.

Էջ 112. Գեւունինյու անունով ճանշուած դնարձմատ բայս ու 2եր յիշատակած բառաբնութեան Camomille (Solanum tuberosum)-ն է, որ թուրքերէն կը կոչուի փաթաթէւն, քարթօլ, ոչ ալ ռոմե դեր-ը: Հոյ ծանօթ եղած Գեւունին կամ անունով ճանշուած անդէպներ մէկ, 1—1½—2 մետր հսասակով, լոյն, առածած տերեւներով, և միաժին ոստի մը բազմամելուց ցողուններուն ծայրը գեղին լիզաւոր ճանշապայի անդաբնով, յար եւ նման Արեւաբաց ճանշապայի (Helianthus annus): Այս բայսին տերեւները ծայրեւն մկանով ցողուններին նախ փարի կողմէն կը սիսին գորշանաւ՝ առնելով ծխախոտի չըս տերեւի գոյս մնանու որ ծաղկներուն հետ թափին արմին շուրջը: Գնաճածն խորտուրուտ

արմատը սկիզբ ձմբան կը հանեն եւ կ'ուտեն, իրն նորի եւ տանձի մերտեղ համ մ'ունի գնատարանա անի կեղեւուը թէ նետելու ըլլա հովին ծոցը ուրեմն կ'ամբ եւ ցողուն ու ծաղկի կու տայ: Տեղական բարբառով Գեւունի ինչոք կ'ըսուի, իսրեներիք կը յորթորմնն եւորդ ք'օքի, որմէ շնուռած է թերեւս Աստղատակ կ'առը: Գաւառական բարբառին ու բառականի ծաղկութ վերոյիշեալ գեւունի ինչոք կը թուր ըլլա Գնեւուրու Արեւադրէն կամ Գեւունի ուղիւ (Helianthus tuberosus) բարիթ. Մէկն էջ 150. Ապահով պետք է դիմաւլ որ Գեւունի էնցուր կը պատկանի Զամբիւղաւոր-դնատա ծաղկներու (Compositae) կարգին, մինչ Փաթաթէւ (pomme de terre) Մորմազգիններուն (Solanaceae):

ԺԳ.

Էջ 117. Կոյշ բառի մասին ալ ահա զյոյդ մը դիմուղիթեանենք.

1. Եթէ ընդունինք Կոյշ, Կոյշ՝ շ-ով ուղարկուի իրը որովայնի հոսում (diarréé), չէ կ'ինար ճշու ըլլալ արգելք, սկսած առնդվալ որ մեր գտարակ մէջ ալ կուլ (Քշէլ) կ'ըսուի որովայնի լուծեկուն, ինչպէս. — Տղի փորը հետ է վասն եւ այս կուլ, քշէլ բառին վրայ շնուռած է Փորշանչ բառը Կշէլ վերացական դոյսկանածեւը ըլլայ ինը բային:

2. Եթէ ընդունինք Զեղ հետ թէ Կոյշ բառին վերասարպ լ պէտք է կարգալ եւ ուղեւել իրը Կոյշ, կամ ըստ Սմիրնովաթիմի կուլ, ոյր պարագան կարծեմ աւելի զարցցցի փաստեր պիտի հայթայթէն մերի Գաւառապարբառը. Զեղ գործածական բառ մ'ունինք անարգական իմաստով, այն է կուլ, որ հարիւա գէշ, զարպակ բան ըլլալու է, որ նշուածը մեր զայրութիւնը ու արհամարհը շարպից մէ երեսին մայոն կը նետենք ըսելզվ. — Անձ համար իրկ շահագրգուական լուսարանաւթիւն մ'եղան Զեղը Սմիրնովաթիմ քաղաք հատուածը, որուն մէջ յայտնապէս կ'եւ կայսեր թէ կուլ ը զարպակ որդ մէ, չիսրէր, գոյս նուն, եւ աշն առնան են, երբ ուրի, ո յունի որդ մունիւն ժողովրդեան անարգական իմաստով գործածած երկրորդ ու երրորդ վկայարաբառէր ալ — Կուլէն-էն եւ կուլէն-էն: Ստորին հայերէնի հայ-հայական այս զյոյդ բառերը չըն պատշաճիր լիովին Կուլ անդ Մունիւն դուշունն (այս էջ 118 էջ Անդ դիմաց Անդսէն), որ էն-էր (կուլ-դուշ) ուր մէ:

Եթէ Կուլէն-էր-ի Կուլ պատշաճ տառական կուլ է առաջնարկեալ ճեր չսեպենք՝ գոյցէ միաւած ալ ըլլանք, ինձի այսպէս կուդայ որ զեկը-ը հայշական անձն է Անդ-նի որ է կուլ, եւ հայշականի հովանքն ըւլ-ը շօնուած է դը-ի, սառ ալ գրինակներ շառ կամ գոյս Գաւառապարբառի մէջ, ինչպէս. — “զե հետունդրվց առիւծ սպանեց, մատ չորս”՝ “զե յերց ու զմբէ կամնեցին”։ Են են: Ճեսեւարար Ներկի ըլլայ գոյցէ կարալ ու իւ իսրէի, այսինքն զ'ու կուրը (սրբ): Կուլ, Կուլէն-էն, Կուլէն-էն երեք անարգական բառերուն պին ալ ծառայէ յի-

շուած բառին ուղղի լուսարանութեանը՝ դարձեալ
մեղ համար վարձ մ'է :

ԺԵ.

«Հօրորդանիւն», բառը զոր հմուտէն կը
թարգմանէք ո՞վուածութեան, մորդու լուսու և-
լուսու իմաստով (էջ 119), շատ գործածական բառ
մ'է մեր բարբառին մեջ. — «Հօրորդի մարդ հայ-
ու լուս ճանանար, կ'ըսեն, որու իմաստու այս է թէ՝
անձնապէս, Նկարաբրգի, ցեղացին պատուվի ծա-
խօթ մարդը ցնցուաներ իսկ հագած ըլլայ՝ կը յար-
գուի: Պարկիշտ, ուղղութաց, պատուաւոր, մա-
քուր կաթի տէր մարդուն հօրորդի կ'ըսեն եւ այս
բնական շնորհներն ունենալուն հօրորդանիւն:

ԺԵ.

Էջ 119—122 կը քննէք մահամսանօրէն՝
Ըստու կը բառը, որու ուղղու կը կածէք որ ըլլայ
Ըստու կը բառը քերթողահօր Աշխարհագրութեան
Գուցէ աւելոր ըլլայ յիշել Ըստու բառը մեր
Գորապարբրանուն, եւ կարևոյ լուսաբանող կ'էս
Մ'ընդ Զեր խորաբանաց մարդին ու դրէն,
Ըստու մասի աւելորի տեսի մ'է, որ նոր-
լուրին աւելի վասնաբար եւ ցուառիթէ: Ըստ-
ու դան եղած աւելցըը մատը կը կազուակեցնէ եւ
կարեմ թէ քրդերէն խողոյ (մօս) նշանակա-
թիւն ունի Ըստու կատանա կամ կատանայի կամ
Մաշկամբդի պատուի աւ իր կաղնի գոյնու կ'ինայ
նմանութիւն առած ըլլալ Ըստու մատուեցքին:

ԺԵ.

Երես 123, Տիղ բառին սաղյդ նշանակու-
թիւնը կը կածէք ըլլայ՝ «ինցիմթէներու, սո-
սպէներու, գողատկերու ինցիմ կամ պատանեն»:
— ինչփոք թէ զեկու Զեր բերած կիզաքիմթէներն
ինքնին բացայաց են եւ իրաւանք տուած Զերի,
նորէն աւելոր ըլլայ թէրեւու: Հոս մեր բարբառին
յատուկ նշանակութեամբ ծախօթ Ցուին յիշա-
տկութիւնը: Ծիրանին գեղին պատու առաջարկ
մէջ իրիքը հանեց եւ արենիք գէմ թէթեն. Ֆր
շրցնելէ վերջ քաղցր իշունն (ժիրանի կու) մը
մէջ գնենով դրցած եւ այս անգամ լու մ'ի շո-
րացում արուած դըմ՝ ոսու անունը կու տանք:
Տասէ կամ Տիղ կամ Տիդ կը նշանակն բոյուու
ինուու պատեան, ինչփոք:

ԺԵ.

Քերեւ, Քերեւլ, Քերեւուի, բառերը (էջ
124—126) կատարեալու ուղին բացարասած են
Զեր կողմէ: Այս կողմերու գաւառաբանին մէջ
աւ Քուշլ, Քուեւ, Քուեւէ, Քուեւշլ բառերը
կը դորձածուին սպիցած, թէնքուած վէրքերու,
մարդային աստիք վարսաւած մարմայ, վերջապէս
ուղիւնիւնն էսուած, իսրաւուրով կ'ենդանական
կաշի համար: Երբ ասխատակի վլայ՝ եւացած նուր
թափի, այնպէս որ ասխատին երեսը կ'ընճաման,
իսրաւուր գարեւալ կ'ըսեն Քուեւու (Քերեւշլ):
Այդ աւ տեսակ մէ կեղ, քոս է ատիստակին համար.

Քերեւըն բառին սոսուգաբանութիւնն աւ ինձի
կ'երեւիք թէ իր մէջն է: գուցէ ըլլայ եւը, տերեւիւ
եւ աւուշւի քաշ (սուլի)-ը ստորին հայերէնիք մէջ
ու կը համուի արդէն: ինպէս ։ քերէնց իսկի (քա-
շց բերաւ): քերէնց տարաւ եւն: Համանելչ տար-
րեր բառախումը մ'ալ է՝ Քըւշլ ւրցւուն- ։ մոր-
թիք մանր բարիկներով ծածկութեան նշանակու-
թեամբ, եւ Քըւշլ ։ կ'օսան բարկ քացափի թա-
փան հոգի հուլ, պղպանլ, ուն յատուի:

Այսահն զոր, Բաստամեանցի տուած կիզայու-
թեան (էջ 125—126) իբր նոր զօրաւոր կիզայու-
թիւն մէ թող ըլլայ մէր բարբառին այս բառա-
խումը, Քերեւիւն եւ համարման ածանցաւորնե-
րուն համար:

* * *

Հարեւանցի ընթերցումի մէ վաղքին մէջ
այսախուած մէ միայն սէքիու հանդիպած արքիստան
իրշասած գիտուութիւններուս գունչը 2եղի, եւ
2եղովն միւս հետապրքիր բանաէրիներուն ուշա-
գուութեամբ մասուցմենոււ շարժառիթն ուրիշ
բան էւ եթէ ու պարագիր նախանձափնդրու-
թիւն մը՝ ուղղաւած տեսներուն մեր հոգենորհ
նախնեաց պատուական գրչի վաստակոց մէջ
սպրած անուղղութիւնները: Եւ առ այդ իմ հա-
մաս սահմանին մէջ հայթայիշել կըսած լրաւ-
արանական ատազնենով օգտակարութեան բաժին
մ'անեցած ըլլալը, եթէ կարելի է վարձ մ'է ինձ
համար:

Կանիւրա ապաւիսած Զեր բարեւացակամ վե-
րաբերումին, Թամ խոնարհաբար՝

ՑԻԿԱՐԱԿԱՆ

Ի ՐԱ Ա Գ Ի Ց Վ Կ Ա Խ

ԵԿՈՒՐԿ ՐԼ ՀԱՅ ԻՐԾԻՒԾ ՊԱՇՄԱՆԻՒԹԵՆ
ՎՐԱ ԵՒ Ը ԿՈՐՍՏԻՆՈՐ ԵՐԿՎՈՒՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

2.

(Ըստու անուն-նիւա:

Ցորչափի թագաւորութիւնն կը տեսէր,
զրաւոր Օրինագրի մէ պէտք չէր գդալաւած
տակամին: կամ ըլլ կանոնեալ քաղաքական հան-
գամանաց եւ հզոր պետեան մէջ կարելի էր
ծանա սովորութեան իրաւունքով վարել գտաս-
տան: բայց երբ բարձուեցաւ քաղաքատենաց
թագաւորութիւնն եւ երկրին քաղաքական զրու-
թիւնն բարբարու աշխարհականներու ձեռքն ան-
ցած ամենայն ինչ ըստ հաջոյ կ'ընթանար,
զգալի եղաւ գրաւոր Օրինագրոց պէտք, այս
պակասութիւնն բարւորել փորձուեցու: